

Mətbuat tədqiqatçı üçün etibarlı mənbədir

Düz 110 il əvvəl "Həyat" qəzetinin 1905-ci il 129-cü nömrəsində, çap etdirdiyi "Rusiyada əvvəlinci türk qəzeti" adlı məqaləsində milli mətbuatımızın banisi Həsən bəy Zərdabi yazmışdı bu sözləri. Yarıq ilə, ürək ağrısı ilə. Əslində xalq arasında elm toxumu səpmək istəyənlər "Əkinçi" babamız "bizim zamanımız" deyib: "Qardaşlar, yatmaq vaxtı deyil. Aylılıb bir fikir edin, bu işlərin axın necə olacaq? Yoxsa, heqiqət, bizim ruhumuz gedib bircə cəsdimiz qalıb. Belə də vaxtımız halımızdır" söyləyirdi.

Bu, adı sözlər deyil, fəryad idi. Yerin-göyün götürmədiyi fəryad, illər ötdü, səpdiqləri cücedi, özü toplayı bəhrəsini görmədi. Əvəzində çağırışına səvənlər, göstərdiyini görənler, dediklərini qanalar o qədər çoxaldı ki...

1946-cı ilin əvəstində Zaqatalanın Muğanlı kəndindən Bakıya ali təhsil arzusu ilə gələn, axtarıldığı 39 nömrəli binanın bağlı qapılarını döyüb: "Oxumağa gəlməmiş, açın qapıları" deyib hay-küy salan bir yeniyetmənin də, minlərlə başqaqlarının da oxumaq istəyi bu böyük maarifpərvər insanın, onun başladığı işin layiqli davamçılarının istəyindən qaynaqlanırdı. Sonralar təhsil bütün pillələrini uğurla keçən, elmlər doktoru, professor səviyyəsinə yüksələn Məmmədli Paşayev Tannın ona bəxş etdiyi 89 illik ömür payının 65 ildən çoxunu elmi-pedaqoji fəaliyyətdə həsr edən, gənc nəslə elm, bilik öyrədən və bundan mənəvi rahatlıq tapan, yetirdiyi tələbələrini uğurlarına sevən, bir sözlə, səpdiyinin, əkdüyünün bəhrəsini gören alimlərdən, ziyalılardan biridir. O, həm də milli mətbuatımızın 140 illik tarixinin az qala tən yansıni onunla birgə addımlayan, müxtəlif mətbu orqanlarının səhifələrinə maraqlı, oxunaqlı yazıların ilə rəng qatan, yeni ruh, yeni nəfəs gətirən, mətbuatı özünə dost sayan, bu dostluğa sadiq qalan bir qələm sahibidir. Mətbuat işçilərinin peşə bayramı ərəfində onunla görüşməyimizin əsas səbəbi də elə bu idi.

Doğrudur, müayyan səbəb üzündən yazını mətbuatımızın 140 illiyi ərəfində dərc edə bilmədik. Ancaq mətbuatı həyatın güzgüsü hesab edirikdə, düşünürəm ki, onun bərsində hər gün yazmaq, danışmaq da olar. Nece ki, güzgüyə baxmağı hər günkü ehtiyacımız sayırıq...

İlk olmaq həmişə çətinidir. "Əkinçi"yə də əsas deyildi. Həmsəhəbatim tarixçi alim Məmmədli müəllim ana dilimizdə nəsrə başlayan qəzetin yaranma səbəblərini, həmin dövrdəki ictimai-siyasi vəziyyəti təhlil etməyə çalışaraq dedi:

"Her kəsi çağırırım gəlməyir, göstərirəm görməyir, deyirəm qanmayır. Axırda gördüm ki, onları haraylayı çağırmaqdan, onlara deməkdən başqa bir qeyri əlac yoxdur. Olmaz ki, mənim sözümlü əşidənlərdən heç bir qanan olmasın!".

—XIX əsrin II yansından etibarən Şimali Azərbaycanda da Rusiyanın uçarılarından biri kimi kapitalist ictimai-iqtisadi formasiyası ilk addımlarını atır və coşqun inkişaf edir. Bu quruluş iqtisadiyyatda, sosial həyatda, siyasetdə, medəni inkişafda, insanların mənəvi-psixoloji durumunda böyük çevriliş etdi. Maarifpərvər insanlar meydana çıxmağa başladı. Məsələn, Abbasqulu ağa Bakıxanov, Mirzə Fətəli Axundov... və s. 70-ci illərdə Həsən bəy Zərdabi kimi nəhəng də ortaya çıxdı. O zaman Azərbaycan əhəlisinin 98 faizi savadsız idi, kitab oxumaq, medəniyyətin imkanlarından istifadə etmək gücündə deyildi. Mətbuat, xüsusən də ana dilində heç bir mətbu orqanı yox idi. İti zəkali, uzaqgörən Həsən bəy məhz belə bir şəraitdə qəzet nəşr etdirmək qərarına gəlir. Həmin dövrdə bu, çox müşkül məsələ idi. Rusiyanın uçarılarında xalqı oylatmaq imperiyanın marağında deyildi. İdarəetmənin daha asan olması üçün əhəli inam, cəhəlet içərisində saxlamağa çalışırdılar, yeni milli inkişafı, milli keyfiyyətləri qabartmaq istəmirdilər. Əslində rus əhəlisinin özü də bu vəziyyətdə idi, onun 10-12 faizinin savadı vardı.

Kapitalist münasibətləri təkcə sonayada deyil, kəndə də özümlü göstərməyə başlamışdı, artıq bu təbəqədə məhsul istehsal etmək, onu bazara çıxarmaq və s. bərədə düşünür, yollar axtarırdı. Çox güman ki, bu zaman Həsən bəy də paralel olaraq əkinçi, kəndli marağı ilə bağlı olan bir qəzet çıxarmağı məqsəduyğun hesab edir. Onun əli məqsədi isə bütün Azərbaycanı oylatmaq, mürgüden xilas etmək idi. Və o, bu arzusunda çətdi. Çünki XIX əsrin sonu, XX əsrin əvvəllərində Azərbaycanda bir oyanış, ictimai-siyasi yüksəliş diqqət cəlb edirdi. Əlimərdən bəy Topçubaşov, Əhməd bəy Ağaoğlu, Məhəmməd ağa Şah-taxlı, Əli bəy Hüseynzadə, Mirzə Cəlil Məmmədquluzadə, Üzeyir bəy Hacıbəyli və onlarla başqaqların Zərdabini işini uğurla davam etdirirdilər. "Əkinçi"dən sonra "Ziya" ("Ziyayi Qafqaziyyə"), "Keşkül", "Sərq-Rus", "Həyat", "Füyuzat", "Molla Nəsrəddin" və s. yüzlərlə mətbu orqan medəni inqilabın qələbasına böyük tekan verdi. Bunun kökündə Zərdabinin "Əkinçi"si dururdu. O, ilk addım, ilk ciğir idi və heyət qədər qərəqli olan bütün səhərlərin inkişafına səbəb oldu. Mətbuatı "dördüncü hakimiyyət" adlandıran, onun ali məqsədi dövlətçiliyə xidmət etməkdir. Milli mətbuatı-

mız üzərinə düşən bu vəziyyəti yerinə yetirə bildimi? - sualına cavab belə oldu:

—Düşünürəm ki, bizim bununla bağlı gileyənməyə haqqımız yoxdur. Yuxarıda adlarını çəkdiyimiz demokratik ruhlu, maarifpərvər şəxsiyyətlər, onların mətbu orqanları olmasaydı, 97 il əvvəl Şərqdə ilk demokratik respublika, Azərbaycan Demokratik Respublikası qurulmaz, xalqımız 1991-ci ildə təkrar öz müstəqilliyinə qovuşmazdı. Milli mətbuatımız bütün dövrlərdə xaricəlik yaradıb. O, həmişə xalqın içində olub, onun düşüncəsini, fikrini, rəyini, təklifini, tənqidlərini dövlətə çatdırmaqda bir körpü rolunu oynayıb. Dördüncü hakimiyyət kimi mətbuat dövlətə çox gərəkdir. Bu gün müstəqillik, mətbuat üçün geniş imkanlar var, sayısız-hesabsız qəzet və jurnal çap edilir. Təbii ki, onların hamısı eyni rəngdə ola bilməz. Lakin məqsəd eyni olmalıdır: azərbaycanlı şüarı altında birleşməyə xidmət etmək.

Dövlətimiz iqtisadi cəhətdən güclənir, onun beynəlxalq nüfuzu artır, dünya çapında yeri möhkəmlənir. Ən mötəbər toplanırlara, idman yarışlarına ev sahibliyi edən Azərbaycanın hər səhədə uğurları artır. Bununla yanaşı, ölkəmizi istəməyən qüvvələr də çoxalır, antiəzərbaycan kampaniyası zaman-zaman fəalləşir. Milli mətbuatımız istər daxildə, istər xaricdə bu qüvvələrin layiqli cavabını verməyə qadir və hazır olmalıdır.

"Əkinçi" 1875-ci il, 11-ci nömrəsində yazırdı: "Pəs, hər bir qəzetin ümdə mətləbi mübahisədir və eger bizim dünyədən və elmdən xəbərdar olanlarımız "Əkinçi" qəzetində yazılan mətləblər bərsində mübahisələr başlasalar, çox şad oluruq".

Bəli, mətbu orqanı həm də kənar müəlliflərin yazılarının hesabına güclənir, oxunaqlı, gərəqli olur. Bu mənada Məmmədli müəllimin də öyünməyə haqqı var. Ötən əsrin 50-ci illərindən bu günə kimi mətbuatla əməkdaşlığını qoruyub saxlayan bu ziyalı insan bu bəğilığın peşəyə, tutduğı işə sevgidən qaynaqlandığını deyir: "1953-cü ildə Cəmil Əlibəyovun rəhbərliyi ilə çıxan "Təşviqatçı" jurnalında ilk məqaləm çap olunan gün çox gözəl xatırlayram. Mətbuatla ilk tanışlığım, geniş, oxucu auditoriyası ilə ilk görüşüm uğurlu oldu. Sonralar Azərbaycan radiosu ilə əməkdaşlığa başladım, özümü əfir məknində də sınadım. Pils alınırdı, lakin elimi-pedaqoji fəaliyyətlə məşğul olmağa daha çox üstün-

lük verdim. Təhsil, elm, bilik yolu çox çətin, mürəkkəb, ziddiyyətli, güman və ehtimallarla bağlı, daim yaradıcılıq tələb edən, iradəli, əzmkar, kəşf və ixtira edən, ciğir açan, yorulmaq bilməyən, bir sözlə "iyən ilə qor qazan" insanlarını, şərfəli adlarla dünyasını dəyişən alimlərin yoludur. Mən də bu yolla getdim, təbii ki, mətbuatla əlaqəni kəsməməklə... Axi ən güclü alim də mətbuatı tələb heç nədir...

Məmmədli müəllim şəxsən özümlü bir alim kimi yetişməsinə, müayyan tarixi dövürün araşdırılmasına mətbuatın əvəzsiz rol oynadığını xüsusi qeyd edərək bütövlükdə milli mətbuatımızı etibarlı mənbə kimi dəyərləndirir:

—Bilirsinizmi, mən XIX əsrin sonu XX əsrin əvvəllərini əhatə edən tarixi dövürün tədqiqatçısıyam. İndiyədək yazdığım yazılara diqqət etməmişəm, o dövrdə əli kifayət iqtisadlı, nümunələr, istinadlar görə bilərsiniz. Bu da təbii bir şeydir. Bizim ilk mənbə rolunu oynayan mətbuatı çox böyük ehtiyacımız var. Mətbuat hər bir tədqiqatçının uz tutduğı, ən çox etibar etdiyi bir mənbədir. "Əkinçi"nin, o dövrdə nəşr olunan digər qəzetlərin səhifələrində dərc olunan yazılar həmin dövürə araşdırılmaq üçün çox fayda verir. Mən özüm də əldə etdiyim uğurlara, nəticələrə görə məhz mətbuatımıza borcluyam. "Əkinçi" Azərbaycanın gələcəyini gözəl təşəvvür edir, sanki bu günümüzü görürdü. Mən əvvəldə qeyd etdim ki, mətbuat hər bir dövlətə lazımdır, ancaq eyni zamanda dövlətin dəstəyi olmadan mətbuat inkişaf edə bilməz.

Milli mətbuatımız bu qaydını həmişə görüb. Ulu öndərimiz Heydər Əliyev bu səhəyə həmişə diqqət göstərirdi. O,ke başçısı cənab İlham Əliyev bu ənənəni uğurla davam etdirir. "Əkinçi"nin, milli mətbuatımızın 140 illiyini yüksək səviyyəyə qeyd olunması ilə bağlı sərəncamı da dediyimizə sübutdur. Bu səhədə çalışıqlara uğurlar arzulayram.

Biz də öz növbəmizdə 60 ildən çox bir müddətdə mətbu orqanlarının səhifələrində tariximizə, elimizə, təhsilimizə, cəmiyyətdə baş verən hadisələrlə bağlı maraqlı yazılarla çıxış edən bu qocaman qələm sahibinə uğurlar diləyirik.